

HERMAN OTTÓ ÉS SZEGED

PÉTER LÁSZLÓ

A polihisztor

Csodálatos termékenységű lángelme volt, a múlt század legnagyobb polihisztorainak egyike. Ma, a végtelenségig szakosodott tudományágak korában, már elképzelhetetlen, hogyan alkothatott ez a pátriárkakort megérő, lakatosinasból lett tudós nem akármilyen, hanem *alapműveket*, olyan, egymástól távol eső tudományterületeken, mint a pókászat, madártan, halászat, pásztorélet. Életrajzírója, tanítványa, Lambrecht Kálmán, a magyar életrajzi irodalom egyik legkitűnőbb művében, 1920-ban, összeállította Herman Ottó műveinek jegyzékét: e bibliográfia 1140 tétele közül 16 könyv és cikk foglalkozik a pókok világával, 42 a rovarokkal, 184 a madarakkal, 26 egyéb állatokkal, 8 növényekkel, 18 gazdasági és ipari kérdésekkel; 47 útirajzokat, 29 természetleírásokat tartalmaz, 34 az állatvédelemért emel szót. Ugyanakkor 102 könyve, tanulmánya, cikke a néprajz, az ősfoglalkozások köréből a vadászat, halászat, pásztorélet addig nem vagy alig ismert titkait tárja föl, külön figyelemmel mindenütt a szókincsre, tehát egyszerűs-mind – *a tárgy és a szó egységének* később kimondott elve jegyében – nyelvbúvárnak is bizonyult!

A tudós és tudománynépszerűsítő mellett nem feledkezhetünk meg a publicista, zsurnaliszta, sőt humorista Herman Ottóról sem! Sovány múzeumi fizetését már pályájának elején. Kolozsvárott, újságírással egészítette ki: színházi kritikától vezércikkig mindent írt. Nemcsak a pénzért, hanem meggyőződését, politikai nézeteit szívvel-lélekkel hirdetve, terjesztve. Később is, egész életén át cikkezett napilapokban, folyóiratokban, a tudomány dolgairól éppúgy, mint a közélet időszerű kérdéseiről. Könyveit, cikkeket maga látta el rajzaival, illusztrációival. A kor szatirikus lapjainak, a Bolond Istóknak és a Borsszem Jankónak hasábjain számos anekdotája, karikatúrája látott napvilágot, mutatva, hogy ez a különös, a szó mindkét értelmében *bogaras*, nagy szakállú, nagy sörényű tudós benne élt napjainak forgatagában, s a tudomány meg a politika komoly dolgai mellett volt érzéke a tréfához, humorhoz is. Bibliográfiája 78 vegyes tárgyú cikket, levelét, 30 humoros, 387 politikai írását, képviselőházi beszédét, 60 művelődéspolitikai cikkét és kortársairól írott 78 életrajzát, nekrológiát, portréját gyűjtötte egybe.

E roppant munkásság mellett Herman Ottó részt vett korának politikai küzdelmeiben is. Életrajzírója egy mondattal átsiklik életének ama korszaka fölött, amely a fiatal Herman Ottó forradalmi múltját legjobban mutatja. Öt éves katonáskodás után, 1861-ben részt vett az olasz fölkelésben, 1862-ben pedig a lengyel szabadságharc katonája volt. Haláláig őrizte azt a *carbonarikalapot*, amelyet Itáliából hozott magával, s amelyet a lengyel harcokban lőttek át, lyukasztottak ki . . . Herman Ottó, aki alig 14 éves korá-

1. Lambrecht K. 1920. 189–227.

ban, 1849-ben honvédnak akart állni, s aki Világos után a náluk beszállásolt osztrák trén kerekeit fűrészszel próbálta megrongálni, később is hű maradt forradalmi hitéhez. Mint kolozsvári újságíró, több cikkben írt rokonszenven az 1871-i párizsi kommünről. „Bélyegezzék bár esztelenségnek, mondják bár utópizmusnak, de már ez egyszer nem csatlakozunk a kárhóztatók csoportjához” – írta 1871. március 28-án a kolozsvári Magyar Polgár hasábjain. S így folytatta: „A montmartre-i ‚lázkodók’ nézetünk szerint a köztársaság fennmaradhatásának garanciáját keresik. Hogy a köztársaság biztosítását keresik – ezért szabadelvű ember kárhóztatni nem fogja.” A fölkelést nem dicsőítette öncélúan: kényszerű útnak ítélte: „Keresik fegyveres erővel, s ez baj. Ezen az úton felszabadítják azokat a szenvedélyeket, amelyek az anarchiához vezetnek, s meglehet, a monarchia, a despotizmus számára megnyitják az utat – ez még nagyobb baj!” Erőszak erőszakot szül – látta világosan, s azt is, hogy a visszaütő erőszak rosszabb viszonyokat teremthet, mint amelyek ellen a munkások fölkeltek. (1919-ben nálunk is ez a törvénytörés érvényesült, amikor a két forradalom visszahatásaként az ellenforradalmi fehérterror került hatalomra.) Ennek ellenére Herman Ottó kimondta: „Csapjon át a montmartre-i felkelés anarchiába, ami fájdalom, nem lehetetlen; készítse bár azt a zavarosot, amelyben a háttérben leselkedő monarchisták halásznai készülnek; a köztársaság biztosításának eszméje ezért fenn s a felkelés alapján igaz és jogos marad.”²

Herman Ottó később is számos jelét adta a munkásosztály törekvései iránti rokonszenvének. Bizonyos főntartásai ellenére, megértően ítélte meg a szocialista mozgalmakat és az Internacionálét is. A titkos szervezkedést és az erőszakot nem a mozgalomból magából, hanem a hatalom kényszeréből magyarázta: „De nem a mozgalom szelleme az, amely a konspiráció útjára tereli az elemeket: az ellenőrző hatalom erőszaka az, amely az elemeket odakényszeríti, azáltal, hogy a felvilágosodás helyett az erőszakot alkalmazza . . .”³

A szociáldemokrata párttal szemben két kifogása volt: egyik a nemzeti kérdés, másik a paraszti érdek iránti közömbösség. A nemzetköziségnek a kozmopolitizmussal való egybemosása Hermannak, Kossuth tántoríthatatlan hívének, elfogadhatatlan volt.

Forradalom és szocializmus

„A szociáldemokratákkal sokáig érintkezést tartottam fenn – emlékezett vissza pályájának végén, 1912-ben, Herman Ottó. – A magyar szocializmus egyik megalapítója, Frankel Leó feljött gyakran hozzám eszmeceserére.”⁴

Frankel Leó, a párizsi kommün közmunkaügyi minisztere Hermannak nemcsak beszélgetőtársa, hanem küzdőtársa is volt. 1880 januárjában Herman és a magyarul nem jól beszélő Frankel megbízásából Csillag Zsigmond orvos szervezte a Hatvani (a mai Kossuth Lajos) utcán a munkásság kormányellenes tüntetését.⁵ Herman 1903 nyarán is ott volt a szocialisták választójogi tüntetésén, végigvonult a munkásokkal az Andrássy úton (a mai Népköztársaság útján), részt vett népgyűlésükön. „A néptömeg úgy 30 000 főnyi lehetett, bámulatosan fegyelmezve, egész magatartásában komoly, tisztviselő-szerű. Eszembe jutott a német császár, ki elismerte, hogy fegyelem dolgában a szocialistákkal szemben gyengének érzi magát . . .” „En először vettem részt szocialista gyűlésen, nem pusztán kíváncsiságból, mert ez a mozgalom nagyon mély és

2. Erdődy G. 1984. 102.

3. Erdődy G. 1984. 103.

4. Erdődy G. 1984. 101.

5. Lambrecht K. 1920. 52.

nagyon komoly.” Természettudományos hasonlaltal élt: mint a geológus a Vezúvot tanulmányozza, úgy ő „azt az irtóztató mozgalmat, amely a föld méhében feszül, kavarg, hogy amikor majd elkövetkezik az óra, kitörjön és romboljon mindaddig, míg az egyensúly helyre nem áll . . .”⁶

Ez a kép, metafora, irodalmivá nemesült. Ady Endre, Lukács György, Balázs Béla, Móra Ferenc írt ezekben az években hasonlót, majd Móra 1924-ben föllevenítve ezt a természetit a társadalmival rokonító képet, ihlette József Attilát, amikor leírta híres sorait: „Nem én kiáltok, a föld dübörög . . .”⁷

Az osztályharcot Herman Ottó fölismerte, és jogosultságát elismerte. Még 1875-ben írta Kossuthnak: „Én sajnálom, de nem tehetek másként, mint hogy az osztályok harcát nálunk is létezőnek állítsam. Ez nem fejlődött a külföldi áramlat idevetődött csíráiból, ezt teremtették a kormányok protegált, tudatlan eszközei, egy élősdí had, a nepotizmus átka; a gögtől felfuvalkodott Tisza ezt jóvá nem teheti.”⁸ Később is visszatérő eszméje, hogy az osztályharc, a munkásmozgalom, a forradalom nem holmi importcikk, „lelketlen izgatók” tevékenységének következménye, ahogyan a szocializmus ellenségei a világon mindenütt oly szívesen nyugtatták meg lelkiismeretüket, hanem az ország gazdasági és társadalmi fejlődésének belső eredménye, tehát szükségszerű és elkerülhetetlen. „Én a forradalom jogosultságát mindenképpen elfogadom – mondotta 1886-ban az országgyűlésen –, azt hirdetem, hogy az emberiség elnyomott részének soha sincs másképp módja, hogy a ránehezülő igazságtalan elnyomástól felszabaduljon.”⁹ 1894-ben szintén a parlamentben mint bizonyosan elkövetkezőt hirdette a „szociális”, sőt, „szocialista forradalmat”, mint amely „a korlátlan militarizmus, a korlátlan hatalom nyomán szükségképpen jár . . .”¹⁰

Amikor a koronás főeknek – úgymond Herman – joguk van a népek akarata ellenére, az emberiség megbélyegzésével százezreket hurcolni a csatamezőre, akkor a népeknek joguk van fölkelni: „van eset, amidőn joga lehet az embernek a más életére támadni: az önvédelem, a végső szükség esetében . . .”¹¹ Ezért is írta Kossuthnak a szocializmus távlatairól: „Messez távolban jövőjét vélem láthatni . . .”¹²

Ennek ellenére, mint jeleztem, szemben állt a korabeli szocialistáknak a sokszor valóban sematikus, egyoldalúan, ügyetlenül megfogalmazott nézeteivel. „Kiölni a nézetből a nemzeti jelleget, a családból a családi jelleget, az egyént egyéni sajátságaiból kivetkőztetni, sémává alakítani az embert: ez a szocialisztikus tanok másik szélsősége, szintén tagadása a fejlődésnek, a világrend legsarkalatosabb elvének” – vélte 1880-ban.¹³ De rögtön leszögezte, hogy ő, amikor elhatárolja magát a szocialistáktól, nem kel a tőke védelmére: „A szédelgés összehordta tőke vérlázító bűn . . .” Mégis ekkor programját így határozza meg: „Nem a szocializmus modern tanaiban, hanem a demokrácia nemes eszméiben látom s keresem a nemzetek boldogabb jövőjét.”¹⁴

1896-ban, a két év előtti vásárhelyi zendülésre utalva, még erősebben kikelt a kozmopolitizmus ellen: „Én nem ismerek nemzetem ezeréves múltjában végzetesebb mozzanatot, mint volt az, amidőn Hódmezővásárhely piacán megállott az első jóvérű kék-

6. Lambrecht K. 1920. 141–142.

7. Péter L. 1985.

8. Sáfrán Gy. 1960. 431.

9. Erdődy G. 1984. 49.

10. Erdődy G. 1984. 107.

11. Erdődy G. 1984. 108.

12. Erdődy G. 1984. 103.

13. Erdődy G. 1984. 104.

14. Erdődy G. 1984. 104.

beli magyar ember, s azt hirdette nyíltan: »nem vagyok magyar, hanem nemzetközi szocialista«. Pedig most ezrével hirdetik!”

Veszedelem látott ebben, s a nemzetféltés ezúttal elnyomta benne a szociális ér- zést: nem látta meg az ideig-óráig tartó *látszat* alatt a *lényeket*, a parasztság végső elkese- redését, amely urainak elnyomásától szélsőségbe taszítva, érthető és magyarázható túl- zással tagadta meg, még azt is, hogy ugyanúgy magyarnak tartsa magát, mint elnyomói. Tragikus volt maga ez a helyzet, és szintúgy tragikus, hogy a népbarát Hermant is meg- zavarta. Vásárhellyel szemben Szeged példáját hozta föl:

„Hódmezővásárhely óriási határa, eltekintve a nagybirtoktól, különben is aránylag kevés ember birtokában van, a roppantul fölszaporodott nép nem bír földhöz jutni, a nagybirtokon divó gazdasági rendszer, eltekintve zsarolástól, robottól, nem nyújt a munkásnépnek elegendő kenyeret, a nyomor pedig minden korban termőágya volt az erőszakos forradalomnak, az úgynevezett parasztszocializmusnak is.

És miért nincs Szegeden szocializmus? Azért, mert a város, amelynek földbirtoka 40 000 holdat tesz ki, ragaszkodott ahhoz, hogy e birtokot tízholdnyi parcellákban saját polgárságának bérbé adja, követve az elvet, jusson mindenkinek. És a szegedi kispolgár azt a pár holdat kertészetiileg megművelve, tehát intenzíve gazdálkodva, fenntartja csa- ládját, s megmarad hazafias érzületű magyar embernek . . .”¹⁵

Vásárhelyen ugyan ekkor már nem volt igazi nagybirtok, csupán sok nagy paraszt- birtok, és a nagy szegedi határban sem jutott minden rászorulónak tíz hold bérlet, de a lényeket jól látta Herman a külterjesen gazdálkodó, cselédtartó Vásárhely és a bérföl- des magyarok belterjes munkájából gazdagodó Szeged között.

Apatini találkozás

Herman Ottó 1872. július 25-én – összekülönbözve elvi kérdésben a lap főszerkesz- tőjével – kilépett a kolozsvári Magyar Polgár szerkesztőségéből. Egy ideig barátjának, a szászvesszősi Bedőházy Jánosnak vendégszeretetét élvezte, járta a környéket, gyűj- tette állatvilágát, főként pókfajtaát, de egzisztenciáját bizonytalannak látva, egyengette útját Bécsbe, hogy onnan egy expedícióval Kamerunba utazzék. 1873. február 2-án a kolozsvári Redoute nagytermében tisztelői matinét is rendeztek költségeinek előterem- tésére. „A jövedelem elég volt, útnak is indult, de csak Pestig jutott – írta Lambrecht Kálmán. – Itt azután Frivaldszky János és Szily Kálmán elfogták, el sem is eresztet- ték.”¹⁶ Frivaldszky János, a Nemzeti Múzeum állattárának igazgatója, és Szily Kálmán, az időben a Magyar Tudományos Akadémia főkönyvtárosa, hogy Hermant itthon ma- rasztalhassák, szerződést jártak ki neki. 1873. április 22-én a Természettudományi Társul- at megbízta Hermant Magyarország pókfajtaának monografikus földolgozásával.

Herman gyűjtéseinek kiegészítésére még ez évben bejárta a Duna–Tisza között, Hegyalját, Felvidéket, Tátrát, Mátrát. A telet Pesten töltötte, majd 1874 elején Bécsben könyvtárakban, természetrajzi gyűjteményekben dolgozott anyagán.

1874 márciusában gyűjtött anyagával visszavonult a Bács megyei Doroszlóra (ma Doroslovo a jugoszláviai Vajdaságban), és sógorának, Scultéty Náthán királyi erdőmes- ternek a házában nekilátott könyvének megírásához. „Itt írta meg – jegyzi föl Lamb- recht Kálmán az életrajz e fontos mozzanatát – első nagy művének, *Magyarország pók- faunájának* első kötetét.” Majd hozzáteszi: „Kevés állat van a világon, amelytől a kö- zönség úgy irtózik, mint a póktól – és kevés mű van a magyar irodalomban, amelyet a

15. Lambrecht K. 1920. 133–134.

16. Lambrecht K. 1920. 36–38.

magyar közönség – legalább hírből – oly jól ismerne, mint Herman Ottó pókművét. Ez a háromkötetes, a laikus számára is vonzóan megírt mű tette nevét országosan ismertté, de a szakkörök figyelmét és elismerését is evvel érdemelte ki elsősül.¹⁷

Mintegy 314 pókfajtaát írt le művében Magyarország területéről; köztük 36 új volt még a tudományban is. Műve különben módszertani és tudományelméleti szempontból is jelentős: a hazai természettudományos gondolkodás fontos állomása.¹⁸

A tudós azonban nem tagadta meg természetét, közéleti hajlandóságát. A doroszlói Szentkút búcsúsainak látványa készítette híres-hírhedt cikkének, *A mérges csóknak* megírására. Benne a közegészség érdekében a feszületek csókolgatása, kegyhelyek és búcsújáróhelyek vizeinek használata ellen emelt szót.¹⁹ Cikke, antiklerikális iránya miatt, nagy föltűnést keltett; sok külföldi lap is átvette.

Doroszlón azonban megismerkedett a szegedi születésű Torma József plébánossal, és tőle érdekes szegedi néphagyományt halott a békák hangutánzó szólásairól. Másrészről mond a magyar, a német meg a szlovák béka. Herman a hangutánzás alapján mind-egyikről megállapítja, hogy milyen békafajta.²⁰

„Doroszlói visszavonultságában sem tagadta azonban meg sokoldalúságát – írta életrajzírója. – 1874-ben megszervezte a doroszlói Olvasóegyletet, és rendezte Apatinban az első magyar iparkiállítások egyikét. A kiállításnak titkára volt; eredményes fáradozásaiért az Apatiner Gewerbe-Verein aranyéremmel tisztelte meg – önmagát.”²¹

Augusztus 9-től 20-ig tartott ez a kiállítás. A helyi termelésnek megfelelően különös figyelmet szentelt benne a kendertermelésnek és -feldolgozásnak. Természetes, hogy a kiállításon részt vevő *szegedi köteles*, Bakay Nándor megismerkedett a kiállítás titkárával, Herman Ottóval.

E találkozás mindkettejük számára nagy jelentőségűnek bizonyult. Szegeden már csaknem évtizedes múltra tekintett vissza a helyi iparosmozgalom. 1865-ben Osztróvszky József *iparos bizottmányt* hozott létre. „Ez a mozgalom – írta Ács Tivadar – mindvégig iparfejlesztésről és egy iparospárt megalakításáról beszélt, hogy az iparos osztálynak – amelybe nemcsak a mestereket, hanem a segédeket, munkásokat is belesorolták – legyen parlamenti képviselője.”²²

Bakay fölvehette ezt Herman Ottó előtt Apatinban, s a nyughatatlan tudós azonnal kapható volt a régi terv föllevenítésére és valóra váltására. Találkozásuk eredménye lett egyrészt az 1876. évi első nagy szegedi ipari kiállítás, amelyről Herman rajzos cikkben számolt be a Vasárnapi Újságban,²³ másrészt pedig Bakayval közös kísérletük az iparospárt megalakítására.

Doroszlóról és éppen az iparospárt megalakítása ügyében vette föl Herman Ottó a kapcsolatot a turini remetével, Kossuth Lajossal is. 1875. február 20-án kelt első levelében Herman először is bemutatkozott az egykori kormányzó elnöknek:

„Szepességi származású vagyok. Egyik nagybátyám kilenced magával az Atlanti-óceán fenekén alussza örök álmát: nem akarta, hogy gyermekei abszolút monarchiában neveltessenek, s a hajó – *Ausztria* –, amelyen Amerika felé indult, a nyílt tengeren megégett. Ez történt 1858-ban. Ennyit a családi szellemre nézve.

Jó barátom, Teleki Sándor, a koltói, azt mondotta volt nekem, hogy a Kolozsvárt megjelenő Magyar Polgár című lap Kegyelmességed helyeslését bírja. Megjegyzem,

17. Lambrecht K. 1920. 41.

18. Erdődy G. 1984. 76.

19. Herman O. 1876a.

20. Herman O. 1877.

21. Lambrecht K. 1920. 42.

22. Ács T. 1962. 119.

23. Herman O. 1876.

hogy ez akkor volt, amikor e lap Lónyai ellen izgatott. Legélesebb cikkeit én írtam, és megtiszteltettem három sajtóperrel, amelyet Lónyai bukása után tárgyalni nem mertek; tudták, hogy védelmezni fognám magamat, s nincsen esküdt, aki bűnöst mondjon.

A lap szerkesztője Péchy Manó grófnak hízelegvén, én legott kiléptem, s azóta természetű tudományokkal foglalkozom; jelenleg a magyar araneológiát (póktant) írom.

Sohasem szüntem meg nemzetem szabadságáért tenni és izgatni. Az országot, népét tanulmányozom és ismerem. Hitvallásom: szívem, eszem és meggyőződésem után a köztársaság.

Evvel azt hiszem bemutattam magam.

A köztársaság eszményem, s minden lépésemet feléje irányozom, de számolok a viszonyokkal is, mert nem magamra egyedül akarom eszményemet megközelíteni: a nemzettel tartok. A nemzet közszellemét tekintve tudom, hogy csak apró, lassú lépésben lehet haladni . . .”²⁴

A továbbiakban Kossuth elé terjesztette az iparospárt megalakításának tervét.

Szeged képviselője

Kossuth nem helyezte Herman Ottó és Bakay Nándor tervét országos iparospárt megalakítására. Az volt a véleménye: az új párt megosztja az ellenzékét, s így a kormánynak meg a Habsburgoknak a malmára hajtáná a vizet. De aggályai voltak mind Bakaynak, mind Hermannak „szocialisztikus színezetű” nézeteivel szemben is. A Herman fogalmazta körlevél – úgymond Kossuth – „bitorló osztályokról”, „szabadalom bitorlásról” beszél, s azt mondja, hogy „a küzdelem, mely a nemzet zömében folyt, nem politikai pártok, hanem társadalmi osztályok s rétegek küzdelme”. Kossuth úgy látta: „ha e katlannak a szenvedély kénlángjával aláfütenek, úgy segítjen, baj lehet belőle”. Helfy Ignácnak meg azt írta Kossuth: „Ne zúdítsák maguk ellen a többi honpolgárokat.” „Megmondtam nekik, hogy annak semmi nyomát nem látom, hogy osztályok és társadalmi rétegek állanak már nálunk is harcban egymással. Isten is őrizzen tőle. Nem bírnók meg. Annyi ellenséggel van dolgunk, oly fekély nemzettestünkön a nemzetiségi szakadárság, hogy még osztály is harcra kél osztály ellen, bármelyik győzne, a nemzet halna meg. Hát ne provokálják, sőt, imádkozzanak, hogy »múlják el tőlünk e pohár«.”²⁵

Kossuth nyilván tévedett, amikor Turinból (ahogy akkor az észak-olaszországi Torinót németesen hívták) nem látta jól a hazai gazdasági-társadalmi viszonyok fejlődését, nem ismerte föl az osztályellentétek fokozódását. Mégis igaza volt, amikor az ellenzék megosztásának kockázatát fölismerte. Bakay is, Herman is elfogadta Kossuth álláspontját, és igyekezett magát a szocializmus vádjától tisztázni. Herman, mint láttuk, a szocializmus távlataira vonatkozó nézeteit Kossuthal szemben is fönntartotta, az osztályharc tényét változatlanul állította, de a közvetlen tennivalókra nézve magáévá tette a rajongott kormányzó elnök tanácsait.

Hermant 1875. február 24-én Trefort Ágoston kultuszminiszter kinevezte a Nemzeti Múzeum állattárába őrségédnek. Doroszlóról a tudós Pestre költözött, a Nemzeti Múzeumban (a Múzeum utcára és a Kálvin térre néző sarkán) kapott szolgálati lakásba. Folytatta pókmonográfiáját, s közben bekapcsolódott a közéletbe.²⁶

Első nyilvános szereplésére a balkáni háborúban az oroszok kezére került Plevna eleste után került sor: 1877. december 16-án a törökbarát magyarok nagy tüntetést rendeztek. „A népgyűlés meghívott szónoka – olvassuk Lambrecht Kálmán életrajzi

24. Sáfrán Gy. 1960. 431. – Ács T. 1962. 119. – Erdődy G. 1984. 47., 50.

25. Ács T. 1962. 121–122.

26. Lambrecht K. 1920. 43., 46.

munkájában – Pulszky Ferenc volt, de Pulszky késett, és a Nyugati pályaudvar előtti teret, a mai Berliini [ma Marx] teret betöltő tömeg hallani akart más szónoklatot. Fölugrott hát Herman Ottó egy konfliskoci tetejére, és eldörögte budapesti szűzbeszédét. Forradalmár megjelenése, akkoron még vézna, alacsony alakja, lobogó sörénye, lengő szakála, metsző hangja és szellemének csillogó sziporkái, már első szereplésén meghozták számára azt az általános sikert, amely egész közéleti szereplésén végigkísérte.”²⁷

Néhány barátjának unszolására Herman már 1875-ben föllépett Kolozsvárott képviselőjelöltnek, de sikertelenül. Így járt 1878. július 14-én Szarvason is; alulmaradt, noha a szarvasiaknak maga Kossuth Lajos ajánlotta. Mint harmadszor a szegedieknek, az alsóvárosiaknak is, amikor Kállay Ödön (1815–1879), a szegedi második választókerületnek – szintén Kossuth javaslatára – 1869-ben megválasztott függetlenségi képviselője elhunyt, így mandátuma megüresedett. *Az 1879. október 27-i pótválasztáson gróf Károlyi Sándorral szemben, 65 szavazattöbbséggel, Herman Ottó lett a képviselő.*²⁸

Szeged ekkoriban két képviselőt küldhetett az országgyűlésbe. Az I. választókerület a Belvárosból, Újszegedből, a két körút közötti városrészből, Felsővárosból és Rókusból állott. Ennek képviselője ekkor, 1878 óta, éppen Bakay Nándor volt. A 2. választókerületet a nagykörúton kívüli város, Alsóváros, Alsótanya és Felsőtanya tette ki. Az első kerületnek, mint Tóth Ede kimutatta, 1712, a másodiknak 1994 szavazója volt.²⁹

Életrajzírója meséli, hogy amikor a szegediek küldöttsége megjelent Pesten Herman Ottónál, hogy menne velük programbeszédét megtartani, Herman – a nála nem szokatlan pénzsűkében lévén – elment barátjához, Szily Kálmánhoz. Elpanaszolta neki, hogy nincs egy fityingje sem, hogy menjen le így kortesútra. Szily adott neki kölcsön 35 forintot. „Amikor Herman – írta Lambrecht Kálmán – Szegedről, a mandátummal a zsebében visszakerült – még tizenhét forintot visszahozott belőle. Azóta se került a parlamentbe ilyen tiszta mandátum.”³⁰

Országgyűlési szűzbeszédét Herman Ottó 1879. november 12-én mondotta el a boszniai okkupáció ellen. Tóth Ede, aki említett dolgozatában alaposan föltárta Hermannak parlamenti tevékenységét, idézi Szeged új képviselőjének álláspontját: „magyar nemzeti politikát” követelt a kormánytól, amely nem azonos a dinasztia érdekeivel. A Habsburgok részesedni kívánnak a Balkán földarabolásából, Magyarország érdeke viszont, hogy Boszniát és Hercegovinát adják vissza török fönnhatóság alá.³¹

Ezzel kezdődött Herman Ottónak Szeged képviselőletében parlamenti szereplése, és tartott nyolc éven át, 1887. június 17-ig.

Alsóváros bizalmából

„Nem úgy volt, mint régen – számolt be a képviselő-választásról a Szegedi Napló. – Nem vetett a mozgalom oly nagy hullámokat. Vagy, valljuk meg őszintén, alig lehet bizott mozgalomnak nevezni a mai választást. Csendes volt a városháza környéke; aki – idegen – arra járt, el se találta volna talán, hogy bent választási harc folyik.”³²

Az árvíz után éledező Szeged választópolgárai nem nagy érdeklődést tanúsítottak a képviselő-választás iránt. Mindössze 391 szavazó élt jogával. A rókusiak közül 101

27. Lambrecht K. 1920. 48–49.

28. Szegedi Napló, 1879. okt. 28.

29. Tóth E. 1984. 196. – vö. *Kulinyi Zs.* 1901. 518–519., 538.

30. Lambrecht K. 1920. 51.

31. Tóth E. 1984. 182.

32. Szegedi Napló, 1879. okt. 28.

gróf Károlyi Sándorra voksolt, s Hermanra mindössze 32. Ám Alsóváros népe, benne Alsótanya is, 196 szavazatot adott Hermannak, és csupán 62-t Károlyinak. Az ő főlényükkel nyerte el Herman 228:163 arányban a mandátumot.

„Az eredmény kihirdetése után – olvassuk még a tudósításban – a közben nagy tömeggé szaporodott közönség Hétválasztó-beli lakásáról zeneszó mellett és lelkes éljenzések között kísérte Herman Ottót a városi széképületig, melynek közgyűlési termében rövid köszönő szavak mellett vette át megbízólevelét a választási elnök kezéből. Azután lemenvén a városházterre, ott sikerült rövid beszédet tartott a választókhoz, újólaj is ígervén és fogadván, hogy a kerület érdekeit legjobb tehetsége szerint fogja mindig képviselni. Herman Ottó után, kinek beszédét lelkes éljenzések szakították néhányszor félbe, a nép hangos kívánságára még Verhovay Gyula és Madarász József országgyűlési képviselők szólottak a közönséghez. Mindketten kifejezést adtak afölötti örömüknek, hogy a II. választókerület jelen nyomott viszonyai között is hű maradt a függetlenségi elvekhez, minden ellenkező biztatás dacára.”

Este társasvacsora volt az alsóvárosi népkörben: 120–130 tanyai és alsóvárosi résztvevővel, szerény egy tál étellel. Itt Verhovay Kossuthra, Vőneki Pál (1832–1904), a kör elnöke pedig Hermanra mondott pohárköszöntőt. „Mire az utóbbi a választókerület jóvoltáért ivott, sikerült beszédében fejtegetvén azon irányeszmeket, melyek őt ezentúl pályáján vezetni fogják.”

Alsóváros és a tanyavilág még kétszer küldte Hermant az országgyűlésbe. Közben, 1881-ben némiképpen módosították a választókerületeket; ettől kezdve Rókus és Főlsóváros is a másodikba tartozott. 1881. június 27-én a második választókerületben a két harcostárs, két függetlenségi került szembe; Herman Ottó 284, Bakay Nándor 108 szavazatot kapott. 1884. június 16-án Hermannak két vetélytársa is akadt: a kormánypárti Hercegh Mihály 517, a függetlenségi pártból kivált, az úgynevezett antiszemita pártot megalapító Verhovay Gyula mindössze 8-at; Herman pedig 889 vokssal győzte le őket.

Negyedszer azonban nem sikerült. 1887. június 17-én, a szegedi születésű, kormánypárti Ivánkovits János (1846–1910) rókusí plébános, a későbbi rozsnyói püspök 1148 szavazattal, 770 ellenében, elütötte Hermant a szegedi mandátumtól. A bukásnak több oka is volt. Egyik a választókerület megváltoztatása; a kormánypárti Rókus főlénye a függetlenségi Alsóváros és a tanyavilág népével szemben. A másik a kormánypárt erős hírverése a „forradalmár”, „hazafiatlan”, „szabadkőműves”, „ateista” Herman ellen. Maga Herman szeptember 12-én Kossuthnak írt levelében a polgárság passzivitásával és a szavazólisták meghamisításával magyarázta vereségét. Kossuth az éppen nála járó Helfy Ignác előtt méltatlankodott, és „botránynak mondotta, hogy legzenialisabb és legmagyarabb tudósunk kimaradt az országgyűlésből”.³³

Herman számára a képviselőség, minthogy a kormánytól följánlott stallumokat visszautasította, a megélhetést is jelentette. Ezért elvbarátai igyekeztek őt újból mandátumhoz segíteni. Hamarosan ismét fölléptették Kolozsvárott, sikertelenül megint, de 1889. május 9-én, ugyancsak időközö választáson, elnyerte Törökszentmiklós választóinak bizalmát. 1892. január 29-én a fővárosban lépett föl, de alulmaradt, így ismét nem jutott mandátumhoz. Kossuth most is fölháborodott: „Szégyene Magyarországnak, hogy Herman Ottó nem jutott be a képviselőházba.”³⁴ 1892 őszén Békés és Szeged ismét jelöli képviselőjének. Törökszentmiklós hívei nyilatkozatban utasítják vissza a kormánypártiak rágalmaikat, mintha náluk Herman kijelentette volna, hogy *istentagadó*.

Utoljára 1893. június 6-án Miskolc déli választókerülete juttatta be Herman Ottót a parlamentbe. 1896 őszén azután végképp kiszorult a magyar országgyűlésből.³⁵

33. Lambrecht K. 1920. 73.

34. Lambrecht K. 1920. 123.

35. Szabadfalvi J. 1977. 133–149.

Herman Ottó saját pártjában, a függetlenségi pártban is egyedi jelenség maradt. Társadalmi radikalizmusa, republikánus nézetei pártjában is elszigetelték, csak egy-két híve tartott ki vele merész álláspontjában, olykor még ezek sem követték mindvégig az útját. 1884. december 13-án írta Kossuthnak: „Egyedül állok a parlamentben és a pártban egyaránt. Sokan tisztelnek, némelyek bámulnak, és senki sem követ.”³⁶ Kossuth 1893-ban a nála látogató Hermant azzal biztatta: „Kell lenni a parlamentben egy olyan embernek, amilyenek én önt ismerem.”³⁷

Tóth Ede, aki Herman országgyűlési tevékenységét gondosan végigelemezte, összefoglalóan így summázta véleményét: „A polgári kori fejlődés társadalmi ellentmondásainak feltárásában a polgári ellenzék képviselői közül kiemelkedik Herman Ottó demokratikus nézeteivel, amelyeket Szeged külterületének választópolgárai támogatásával és Herman demokratikus nézetei helyeslésével volt lehetséges csak Hermannak az országgyűlésben – sokszor nem csupán a kormánnyal, hanem az ellenzéki pártokkal, sőt, saját, függetlenségi párthoz tartozó képviselőtársaival is ütközésben – képviselnie.”³⁸

A „Ház sárkánya”

A magyar Országgyűlés legszorgosabb tagja volt, míg lehetett, Herman Ottó. A közélet nagy és kicsiny jelenségei egyaránt fölkellették figyelmét, és mindenben határozott, kemény, egyéni álláspontot képviselt. 1887 januárjában a költségvetési tárgyalásokról szólva Mikszáth Kálmán írta róla a Pesti Hírlapban: „A vitát Herman Ottó, a Ház sárkánya indította meg, aki tüzet okád, és mindig meg szokott enni früstökre egy embert; ha jó étvágya van, többet is, de egyet mindenesetre. Ma Keglevich István gróf lett föltálva . . .”³⁹

Rendíthetetlen ellenfele volt Herman a dualizmusnak, a kiegyezésnek. Minden véleménye mögött ott állott legfőbb követelménye: a független államiság, amelynek alapfeltétele az önálló pénzügy, külügy, hadügy. 1882-ben az ország elé kitűzött célokat így határozta meg: „Az első a nemzet individualitásának kivívása, biztosítása az önállóság és a függetlenség formájában; a második átgondolt közigazdasági politika; a harmadik egy egészséges alapokra fektetett népnevelés, közművelődés.”⁴⁰

Küzdött a fönnálló politikai berendezkedés ellen. „A főrendiház kolonc a nemzet nyakán” – szögezte le.⁴¹ Többször foglalkozott a hadsereg kérdéseivel, s ennek kapcsán általában a militarizmus és az előre látott világháború ellen emelte föl szavát. Már 1881-ben látta, hogy az elkerülhetetlen háborúban a Habsburgok ismét „népeiket”, a magyarokat, cseheket, szlovákokat küldik a lövészárkokba, s minthogy ezeknek nem érdekük a dinasztia érdeke, a háború a Monarchia bukásával ér véget. Ez hozza el – látta előre az 1918. évi összeomlást – Magyarország függetlenségét.⁴²

A nemzetiségekkel kapcsolatban kijelentette: „aki meg akarja tartani a maga szabadságát, aki annak elrablását nem akarja tűrni, ám ne csatlakozzék más népességek szabadságának megfosztásához.”⁴³ Szinte parafrázisa, változata ez az állítás Marx híres tételének: *nem lehet szabad az a nép, amely más népeket elnyom.*

36. Erdődy G. 1984. 97.

37. Herman O-né, 1977.

38. Tóth E. 1984. 210.

39. Mikszáth K. 1979. 55.

40. Erdődy G. 1984. 46.

41. Tóth E. 1984. 193. – Erdődy G. 1984. 27.

42. Tóth E. 1984. 185.

43. Tóth E. 1984. 184.

Igaz, Hermant magyarságféltése olykor érzéketlenné tette a nemzetiségek jogaival szemben. A Dunántúlon a német, Erdélyben a román előretörés megijesztette, s ezért félt a választójognak a nemzetiségek számára való kiterjesztésétől. Bonyolult volna itt belemenni annak latolgatásába, hogy e sajátos sakk-matt helyzetből mi lett volna a kivézető út, hiszen a későbbi események, Trianon következményei jórészt igazolták Herman aggodalmait. Más kérdés, hogy e következményeket miképpen lehetett volna megelőzni.

Hasonlóan sajátos álláspontot fejtett ki a század végén már kiélesedő zsidókérdésben is. Természettudósként és liberálisként a leghatározottabban elítélte az antiszemizmust, sőt, 1883. november 22-én azt követelte, hogy a parlament hozzon törvényt az antiszemizmus ellen. Nem véletlen, hogy az antiszemita párt másik hírhedt alakja, Istóczy Győző, a szegedi tanyavilágban éppen antiszemita jelszavakkal agitált Herman Ottó ellen – sikertelenül.⁴⁴

De Herman Ottó e kérdésben is magára maradt, és kitette magát mind a két oldal támadásának. A neves német természettudósnak, Rudolf Virchovnak nevezetes hasonlata szerint Herman is *kovásznak* tekintette a zsidóságot, amely megfelelő mennyiségben nélkülözhetetlen, de túlsúlyra téve szert, veszélyt hoz a magyarságra. Herman itt egészen pontosan az akkor fokozódó galíciai bevándorlókra gondolt, akiknek hirtelen megszorodása és a nemzethez való alkalmazkodásra, asszimilációra való képtelensége a régi, nyelvében és műveltségében már magyarrá lett zsidóságot is kitette az antiszemizmus gátlástalan általánosításának. Ezért szorgalmazta a zsidóság asszimilációját. Kossuthnak 1883-ban tömören így adta elő álláspontját: „Első pont: tisztázza és kodifikálja a zsidóság hittételeit úgy, mint a protestánsok tették. Második: tegye közzé élő nyelveken, hogy mindenki megismerhesse. Harmadik: hitoktató csak az lehessen, aki paphoz illő modern műveltséggel bír. Negyedik: kötelező polgári házasság. Ötödik: az orosz és lengyel zsidók betelepítése 30 évig beszüntetendő.” Meg is okolta e pontokat: „Az első és második ponttal azt akarom elérni, hogy zsidó vallásba Eszlárokat [vérvádat – P. L.] – ha nincsenek –, ne lehessen beléköltetni. A harmadikkal az ortodox fanatizmusnak akarom útját vágni. A negyedikhez nem kell kommentár. Az ötödikkal respiriumot [lélegzetvételt] keresek a nemzet számára, hogy a kovászt feldolgozhassa.”

Az országgyűlésben maga panaszkolta föl: „A zsidó sajtó azt mondja rólam, hogy én rosszabb vagyok, mint Istóczy Győző képviselő úr; Istóczy Győző képviselő úr pedig azt állítja, hogy én rosszabb vagyok a zsidónál.” Tisza Kálmán miniszterelnök „izgatónak”, Ónody Géza „zsidóreformátornak”, Pulszky Ágost „álarc alatti antiszemitának” minősítette Hermant ezért az elfogulatlan, a viszonyok alapos ismeretéből táplálkozó, bár a liberális eszméket némiképp valóban csorbító véleményéért. Ez utóbbi miatt Kossuth sem helyeselte a bevándorlást korlátozni akaró tervét.⁴⁵

A szőlőtetű, a filoxéra 1873 augusztusában tűnt föl először Magyarországon, Páncsován.⁴⁶ A veszedelem lázba hozta az egész országot. Az ellene folyó küzdelem vezetője Herman Ottó lett, mind a Parlamentben, mind kívüle. Szorgalmazta a homoki szőlő termelését, mert ez ellenállónak bizonyult a filoxérával szemben. (Tömörkény *Borszedés* című elbeszélésében örökítette meg a tanyai ember magyarázatát, miért nem ártott a homoki tőkének ez az amerikai rovar: „kisüti a szőmit a homok, mögvakul, és nem lát visszamönni a tőkére – mondták akkor nevetve a Vad Jánosok, és örvendeztek

44. Tóth E. 1984. 248.

45. Erdődy G. 1984. 99–100. – Tóth E. 1984. 250.

46. Lambrecht K. 1920. 42., 100. – Tóth E. 1984. 206–209. – Erdődy G. 1984. 41–42.

azon, hogy a homok így megrézfálja a kutyafülű amerikaiit.”⁴⁷ Hasonlóan szót emelt Herman Ottó a halászatért.⁴⁸

„A magyar génusz”

Herman Ottó a Ház 1882. december 16-i ülésén kifogásolta, hogy tankönyveink nem számolnak „a nemzeti génusszal”. A magyar szellemnek, magyar észjárásnak, magyar lelkületnek ez a kifejezése *tőle vált országosan használt szállóigévé*. Tóth Béla gyűjteményében, amelyben „a magyarság szállóigéit” szedte össze, *Magyar génusz* cím alatt elmondja, hogy Herman már 1877-ben *Természetráz és nemzeti szellem* című értekezésében hangot adott ebbéli fölfogásának. Később, 1889. május 21-én a közoktatásügy költségvetésének tárgyalásakor szellemes példával felelt meg azoknak, akik nem akarták fölfogni, mit ért ő nemzeti génuszon, magyar szellemen. Ha valaki megkérdez egy öreg parasztembert, hogy hány éves, ez felelhet így: „Hetvenöt esztendő, uram.” S ha megjegyzi a kérdező, hogy bámulatos, hisz nincs ősz haja, erre megint így válaszol: „Hát, hiszen még jó karban vagyok, hanem egy lábbal már a sírban állok.” Ezt, úgy-mond Herman, bármilyen nyelven, németül, franciául ugyanígy el lehet mondani, le lehet más nyelvre fordítani. Ám ő Abádszalókon ezt a párbeszédet így hallotta: „Hetvenöt év nyomja a vállamat.” „Erre azt mondtam: »Bámulom, nagyon, hogy még egy ősz haja szála sincsen«, mire ő azt felelte: »Még nem harangoztak, de már beesteledett.« Ebből világosan kicsillan a magyar nemzeti génusz . . .”⁴⁹

Herman Ottó nem tudta, nem tudhatta, hogy *azon a napon*, amelyen ő a magyar Országgyűlésben először emelt szót a magyar génusznak, a nemzeti léleknek a műveltségben való kifejezéséért, tehát *1882. december 16-án született Kodály Zoltán*, akiről kongeniális társa, Bartók Béla írta a következőket: „Ha azt kérdezik tőlem, mely művekben ölt testet legtökéletesebben a magyar szellem, azt kell rá felelnem, hogy Kodály műveiben. Ezek a művek: hitvallás a magyar lélek mellett.”⁵⁰

Herman Ottó a nemzeti kultúrának minden elemével foglalkozott a Parlamentben. „A mi harcunk – mondotta egyszer – elsősorban az, hogy a népet az alkotmány, a művelődés és a munka sáncaiba bevezessük.” Hibáztatta, hogy a népoktatás és az egyetem között nincs szervesen egymásra épülő középiskola, és nem tartotta kielégítőnek a tanító és -tanárképzést. Szóvá tette, hogy 1885-ben Lévy Ferenc tanfelügyelő Szegeden megtiltotta a március 15-i és október 6-i ünnepeket azon a címen, hogy „a fiatalokorúakat védi a politikától”.⁵¹

Sürgette az Alföldön a mezőgazdasági szakoktatást. Kifogásolta, hogy a mezőgazdasági tanintézetek német mintát követnek, és nem veszik figyelembe a sajátos magyar viszonyokat. Az állam nem gondoskodik a hazai mezőgazdaság alapját adó kistermelő parasztság szakképzéséről.

A latintanításnak „észképző” szerepét elismerte ugyan, de a latin-görög nyelvnek és irodalomnak a tanítását a természettudományi tárgyak rovására túlzottnak minősítette. Az egységes középiskola híve volt, úgy ítélte meg, hogy ebből az iskolafajtából a legszabadabb az út, a pályaválasztás a legkülönbélebb szakosodás irányába.

Többször bírálta Herman az egyetemek munkáját. Elsősorban a tanárok kinevezésének korabeli gyakorlatát: ebben a kormánypárthoz való hűség, öröklés és házassági

47. *Tömörkény I.* 1959. 112.

48. *Erdődy G.* 1984. 40–40.

49. *Tóth B.* 1895. 118–119. – *Lambrecht K.* 1920. 113–114.

50. *Bartók B.* 1956. 213.

51. *Tóth E.* 1984. 225.

kapcsolat nagyobb szerepet töltött be, mint a szakmai alkalmasság. 1886-ban a pesti jogi karról megállapította, hogy öt egyetemi tanár egyetlen tudományos közleményt, kettő még csak hírlapi cikket sem írt. Követelte, hogy az egyetemi tanári kinevezésnek tudományos értekezések színvonala, tartalmi értéke legyen a föltétele. Szomorúan állapította meg, hogy „ma Magyarországon a tanári pálya nem hivatás többé, hanem hivatal”.

Bírálta hasonló okok miatt a Magyar Tudományos Akadémiát is. Sürgette a tudományos élet decentralizálását, és rámutatott ebben a könyvtárak és a múzeumok szerepére: „Minél több ponton, minél több könyvtár váljék hozzáférhetővé országszerte.” „A múzeum – szögezte le – hivatva van arra, hogy hazánkat bizonyos oldalról kimerítően ismertesse, mégpedig ismertesse úgy, hogy más országokkal vagy tulajdonképpen a tudománnyal lépést tartson minden tekintetben.”⁵²

1885. április 23-án Herman a Házban, napirend előtt bejelentette, hogy előző délután a szegedi színház leégett. Volt ugyan benne tűzoltóberendezés, de a szerkezet gombját az épületben helyezték el, és nem akadt, aki a riasztóberendezés gombját megnyomhatta volna, az üveget benyomja, és a csapot megnyissa.

Szeged másodszor is fölépítette színházát, mutatott rá később, de a színház a város életében nem pótolhatja a kulturális intézetet, a gazdasági intézetet. Ezekre – tette szövé – a városnak „nincs pénze”.⁵³

Többször állást foglalt Herman Ottó a harmadik egyetemnek Szegedre telepítéséért. Először 1880-ban, de később is, amikor már nem volt szegedi képviselő, szintén a város mellett kardoskodott. „Csak olyan harmadik egyetemet tudnék pártolni – mondotta 1893-ban –, mely éppen a magyar nemzeti érdek szempontjából tervezetik.” Elképzelése szerint Szegedet magyarsága tette alkalmassá, hogy a magyar tudományosság központja legyen.⁵⁴ Hasonlóan gondolkodott ebben, mint a könyvtáralapító Somogyi Károly.⁵⁵

A Város vendége

Mint képviselő, természetesen azokban az években sokat megfordult Szegeden. Rendszeresen tartott képviselői beszámolókat; híresek voltak a mindig pünkösdkor rendezett alsóvárosi beszédei, amelyeket a Szegedi Napló nemcsak közölt teljes terjedelmükben, hanem külön füzetekben is megjelentette őket.

1880. november 18-án szegedi küldöttség járt a fővárosban az egyetem elnyeréséért. A küldöttséget, élén Pálffy Ferenc polgármesterrel, fogadta a Budán tartózkodó király, Tisza Kálmán miniszterelnök és Trefort Ágoston közoktatásügyi miniszter. Herman Ottó a király elé nem kíserte el szegedi barátait.⁵⁶ Szintúgy föltűnő volt, hogy az árvíz utáni újjáépítést ünnepélyesen befejező királynapokon, 1883. október 14-e és 16-a között, Herman nem jött a nagy kísérettel az általa képviselt városba, sőt, szinte tüntetően már 13-án elutazott Nagykárolyba, onnan Börvelybe és Kismajtényba – az ecsedi láp halászatát tanulmányozni.⁵⁷

Azt is megírta a Szegedi Napló, hogy a város hatóságai elfelejtették meghívni Herman Ottót a tűz után újjáépült színház megnyitőünnepélyére, 1886. október 2-ára.

52. Tóth E. 1984. 230–235. – Erdődy G. 1984. 70–73.

53. Tóth E. 1984. 251–252.

54. Tóth E. 1984. 235–236. – Erdődy G. 1984. 69–70. – Gál F. 1929. 65–76.

55. Péter L. 1984. 309.

56. Kulinyi Zs. 1901. 392–393.

57. Szegedi Napló, 1883. okt. 24.

De annál nagyobb örömmel üdvözölték a szegediek képviselőjüket, aki az ugyanakkor kitört kolerajárvány miatt pár nappal később, 9-én lejött Szegedre. „Európai botránynak nevezte, hogy ahonnét Szeged az ivóvizét kapja, odavitték a csatornák szennyét” – számolt be helyszíni tanulmányozásáról a Napló. Minősíthetetlennek találta az újszegedi járványkórházat is, kezdetlegességével, minden higiéniát nélkülöző avatagságával. Visszatérve a fővárosba, 13-án interpellált is az Országgyűlésben. A Napló, ugyanabban a számban, amelyben szó szerint közölte Herman beszédét, közzé tette a kolerában elhaltak névsorát. Addig már 141 halottja volt a járványnak!

A kormánypárti Szegedi Híradó Herman interpellációját úgy állította be, mintha dühében tette volna, amiért nem hívták meg a színház megnyitására. Erre Herman október 26-án *Szeged ügye* címmel vezércikkben felelt a Szegedi Napló első oldalán. Némi túlzással a város újjáépítését is felelőssé tette a járványért, de mindenesetre a csatornázás elmulasztásáért a hatóságot, a kormánypartot és a helyi vezetést.

1887. május 29-én a szakadó eső sem akadályozta meg Herman Ottó ünnepélyes fogadtatását, amint a szokásos pünkösdi választói beszámolóira, feleségestül, megérkezett Szegedre. (Ötvenéves volt, amikor – most száz esztendeje – elvette korábbi vitaköz társát, Borosnyay Kamillát.) Másnap az alsóvárosi népkörben, 5-én Lengyelkápólnán (a mai Zákányszéken), 9-én Szatymazon tartotta meg beszédét. Útját Polczner Jenő, a függetlenségi párt elnöke, továbbá Vőneki Pál, az alsóvárosi, Csikós Ignác, a felsővárosi és Babó Emil, a rókusi népkör elnöke szervezte meg.⁵⁸

Ezt az alkalmat használta föl Herman, hogy kilátogasson Tápéra, a gyékényfonás megtekintésére. „A nagy nevű tudóst és szeretetre méltó nejt nagy örömmel üdvözölték a polgárok, és bemutatták a nagy mennyiségű gyékénykészletet, melyben több finomabb munka van. Ezek igen tetszettek a vendégeknek, kik a kirándulásról az esti órákban tértek vissza Szegedre.”⁵⁹

A tanyai körút után Herman Ottó június 12-én a Széchenyi téren is nagy programbeszédet mondott. *Az utolsót Szegeden*. Most is kifejtette az önálló pénzügy, hadsereg, ipar, kereskedelem követelésére vonatkozó nézeteit; bírálta a szegedi várospolitikát; egyetértését fejezte ki Szeged megyeszékhellyé tételével, az egyetem idetelepítésével, s beszéde végén kijelentette: „Ha a régi bizalom ismét felém fordul, éppen olyan szívósággal fogok az ország, mint a város érdekeiért küzdeni, mint azt becsületesem és kötelességem parancsolni fogja. Ebben a két dologban senkinek sem vagyok cimborája, pajtása, hiába csábít, hiteget, próbál vagy kenyeret, mert ahova a polgárság bizalma odaállít, megszűntem magánember lenni, hanem a kötelesség szóvivője vagyok. Én nem ígérek a polgároknak egy fillért sem, de nem is várok tőlük, hanem ígérek törhetetlen hűséget, kitartást és erőt. Mert én igen jól tudom, hogy míg becsületesen követem az elvet; míg törekedem arra, hogy Magyarország önálló és független, Szeged – bajaitól megszabadulva – ismét erős legyen, addig maradok én hatalmas, mert addig támaszkodhatom az igazi erő és hatalom forrására: a nép bizodalomára.”

„Nem keresem én – fejezte be beszédét – a kegyelmes urak pártfogását, se a születt, se a csinált magasságnak, hanem keresem a bizodalmat, és megelégedetten vonulok vissza, ha Magyarország népét önállónak, függetlennek látom. Én itt fogadom, Isten szabad ege alatt, hogy programomtól megválni sohasem fogok.”⁶⁰

Hiába volt azonban a nagy éljenzés a beszéd után; hiába fogadkoztak a függetlenségi párt szegedi hívei, hiába lépett csatasorba Herman Ottóért a Szegedi Napló, öt nap múlva Szeged mindkét kerülete a kormánypárté lett. Tisza Lajos Bartha Miklóst, Iván-

58. Szegedi Napló, 1887. jún. 1., 2.

59. Szegedi Napló, 1887. jún. 5.

60. Szegedi Napló, 1887. jún. 14.

kovits János Herman Ottót győzte le. „Nagy munka volt ezt az ős függetlenségi kerületet elhódítani – állapította meg másnap a Napló. – De a kormánypárt nem riadt vissza semmi eszköztől, hogy célját elérje.”

Látogatás a Pálfy-tanyán

A képviselő-választási vereség után hívei tömegesen keresték föl Herman Ottót a Hétválasztóban, hogy kifejezzék a kudarc ellenére is ragaszkodásukat. Herman Ottó köszönte a baráti szavakat, és hangoztatta: „ő országgyűlési mandátum nélkül is jogot vél bírni arra, miképpen Szegednek, tőle telhetően, szolgáltatokat tegyen, amire mindenkor keresni fogja az alkalmat”.

Valóban nem is szakadt meg kapcsolata a várossal. 1894. november 11-én például Kossuth Ferenc társaságában járt itt, vett részt népgyűlésen, népkörök összejövetelein, színházi előadáson, lakomán.⁶¹ 1895-ben kétszer is megfordult Szegeden. Madarász Viktorral, a Nemzeti Múzeum madártani osztályának munkatársával néprajzi gyűjtésre jöttek: „A szegedi gulyákat, méneseket és kondákat akarják megtekinteni, mert most a pásztoréltre vonatkozó néprajzi adatokat gyűjtik” – tudósított a Napló.⁶² Meglátogatták a Somogyi-könyvtárat is, amelyben a már kibontakozó múzeum régiségtárát tanulmányozták. Valamilyen érdekes tárgyra is bukkant Herman, mert rögtön le is rajzolta. Reizner Jánost közreműködésre kérte, és a város történetírójának Hermanhoz írott, fönmaradt tíz levele bizonyítja, hogy szegedi adatait jórészt Reizner szolgáltatta Hermannak.⁶³ *A magyar halászat könyvéhez* (1887) Szegedről Reizner János, Bertalan Alajos (1843–1900) piarista tanár, Csíkos Antal, Böröcz Mihály és Kopp István halász, Tápérol Hegedűs István jegyző és öreg Biacsi János halász; *A magyarok ősfoglalkozása* (1909) című munkájához Reizner; *A magyar pásztorok nyelvkincséhez* (1914) Reizneren kívül Kovács János, Pálfy Antal („nagypanyás”), Szabó Ferenc („panyás”), Tömörkény István, Vőneki Pál és Zámbo György szolgáltatott neki adatokat, vagy járt a kezére. Ez utóbbi könyvének bevezetőjében négyük neve elé keresztet kellett tennie, mert Reizner, Pálfy, Szabó és Vőneki már nem érte meg a mű megjelenését.

Herman visszajött folytatni helyszíni gyűjtését. Zámbo György városi jegyző társaságában ezúttal Fölsőtanyán járt, többek között Csöngölén is. A Napló följegyezte: „A rajzolatokon kívül tömérdek tanyai specialitást viszen magával; összevásárolt tarhonyáskavaró-kanalat, rühelőtartót, palókat, botokat, kobakot, (kivájt tők, sőtartónak használgák), bicskákat, kampósszőget stb.”⁶⁴ Bizonyára ekkor vette azt a *szegedi bicsakot* is, amelyet Lambrecht Kálmán emleget Herman-életrajzában, mint amely Lillafüreden, Peleházán, Herman otthonában, élete végén is nélkülözhetetlen tárgy volt.⁶⁵

Jellemző anekdotát is megörökített a Napló. Egy öreg csöngőlei, hajdan Herman hűséges választója, nem állhatta meg, hogy meg ne kérdezze az egykori követtől:

– Emlékezem, hogy a mi képviselőnk volt a nagyságos úr, de látom, hogy kobakot és tarhonyáskavaró-kanalat vásárol . . . Ugyan, milyen üzletet folytat most?

Herman értette a tréfát, jót nevetett az egyszerű ember kíváncsiságán.

1898. szeptember 12-én még mindig a pásztorélet dolgában írt levelet, ezúttal Tömörkény Istvánnak. Az író ekkor még nem volt a Somogyi-könyvtár munkatársa,

61. *Kulinyi Zs.* 1901. 338.

62. Szegedi Napló, 1895. máj. 28.

63. *Erdődy G.* 1984. 88.

64. Szegedi Napló, 1895. júl. 7.

65. Lambrecht K. 1920. 65.

Herman mint íróval és újságíróval tartotta vele a kapcsolatot, Tömörkény augusztus 8-án elküldötte neki a *pányvafogó* rajzát, vélvén, hogy nem ismeri. De Herman azt írta neki: „A *fogó* országosan használatban van, mégpedig: a karikáson, a csikóspányván, a békón és azon a kötélén is, amelyen a jószágot kipányvázzák. Merőben új és nagyon kedves a *csókalábvetés*, amelyért extra köszönet jár.”⁶⁶ A pányvafogó, Bálint Sándor szerint, kovács készítette csuklószerű vaseszköz, amely arra szolgált, hogy a kötél, lánc ne vessen *csókalábat*, és így a jószág ne gabalyodjék bele.⁶⁷ Herman ismét kérdezett is Tömörkénytől: „Legyen olyan kegyes, és tudassa velem, hogy a *búböce* = fejős tehén? Kijegyezzem egyik tárcájából.” Végül ezt írta: „Nagyon vágnék arra, hogy egyszer együtt rándulnánk ki a szegedi birodalom pásztor tartományába, mit azonban csak a jövő évben lehetne nyélbe ütni, mert ezidén még vagy tízfelé kell szaladnom.”

A következő évben, 1899-ben, kétszer is járt itt Herman, de ki tudja, miért, mégsem Tömörkény társaságában rándult ki az alsótanyák világába. Augusztus 20-án ünnepelte az alsóvárosi népkör fönnállásának negyedszázados jubileumát, s erre hívta meg egykori képviselőjét a kör elnöke, Vőneki Pál. A kör zászlajának ünnepi fölszentelése után egy-egy jelmondat kíséretében zászlószöveget vertek nyelébe. Herman Ottó ezt mondta: „Amely nemzetből kihal a nemes harag, az veszni indul.” A délutáni díszközgyűlésen is részt vett, az esti banketten pedig a közönség kívánságára beszédet is mondott. Visszavonult, úgymond, a politikától, s életének utolsó éveit a magyarság ősi foglalkozásainak kutatására szentelte. Keserűen szólt a nemzet közömbösségéről, amely odáig juttatta az országot, hogy Hentzi-szobrot avattak a fővárosban, de örömmel hallotta Szeged népének ez elleni tiltakozását. „Szeged népe híven megtette a kötelességét.” „Késő öregségem, végső napjaim vágya, hogy e nemzet jövődjébe pillanthassak, mielőtt örökre lehunynám szememet. Ez a vágy késztet arra, hogy keressem a nemzet karakterét, az öntudatát, a lelki tartalmát.”⁶⁸

Két hét múlva Herman ismét Szegeden volt. Szeptember 3-tól 10-ig rendezték az országos kiállítást, ezt jött megnézni. „Herman Ottó, a nagy hírű tudós, a kiállítás megtekintésére Szegedre érkezett. A tudós a délután folyamán megszemlélte a kiállítás minden részét, és nagy elismeréssel nyilatkozott róla.”⁶⁹

Ez az utóbbi mondat aligha felelt meg a valóságnak. Madarassy László ugyanis, Herman naplója nyomán, azt írta, hogy a tudóst a kiállítás nem elégitette ki, „mert sem a halászati, sem az állattartási részben nem nyújtott neki tanulságot”. S így folytatta: „Kedvetlenül járt-kelt, és hogy a kirándulásnak valami tudományos haszna mégis legyen, Vőneki Pál nevű jóembere kicsinálta, hogy még este kivigyék Pálffy Antal nevezetes gazda tanyájára, ahol az éjszakát eltölthesse, és a tanya ébredését láthassa.”⁷⁰

A domaszéki tanya néprajza

Madarassy László, a Néprajzi Múzeum igazgatója, a hazai pásztoréletnek Herman után legjelentősebb kutatója, 1931 márciusában levélben arra kérte régi barátját, kartársát, Móra Ferencet, tájékoztassa őt Herman Ottónak a Pálffy-tanyai kirándulásáról szóló naplórészletében előforduló Vőneki Pálról és Pálffy Antalról. Móra megkésétt a

66. Szegedi Napló, 1898. szept. 15.

67. *Bálint S.* 1976. 450.

68. Szegedi Napló, 1899. aug. 22.

69. Szegedi Napló, 1899. szept. 5.

70. *Madarassy L.* 1935. 3–4. (A birtokomban levő példányon ez a dedikáció olvasható: *Bartucz Lajos dr.-nak szíves baráti üdvözzettel. Bp. 1936. január hó. Madarassy.*)

válással, csak április 4-én írta meg, amit tudott az említettekről, így Madarassy nem írhatta meg húsvéti (ápr. 5.) tárcában Herman Ottó kirándulását Pálffy Antal tanyájára. Azután húzta-halasztotta, s már csak Móra Ferenc halála után másfél évvel közölte cikkét.

Pálffy Antal (1829–1907) különös, jellegzetes figurája volt a száz év előtti Szegednek. 1874-ben állított *körösztje* ott áll ma is a zákányszéki út jobb oldalán, s ott terült el birtoka. A régi tanya helyét már csupán akáccserjék jelzik; az úttól bentebb hajdani szélmalmának helyét pedig csak az itteni öregek tudják. Herman Ottó „hatalmas alaknak”, Móricz Pál „óriásnak” mondja. A Szegedi Napló nekrológja szerint hat gimnáziumi osztályt végzett, értelmes ember volt, „tipikus alakja a szegedi jómódú gazdálkodónak”. Halálakor ő volt a szegedi törvényhatósági bizottságnak legöregebb és legrégebb tagja: 1867-től negyven éven át volt városatya, a torony alatti közgyűlések rendszeres szónoka.⁷¹ Móra Vőnekivel összevetve így jellemezte: „Pálffy Antal, más néven Rupa, sőt Nátha Tóni, már egészen más típus volt, talán még népszerűbb, mert nagyhangúbb, de nem olyan becsült, noha úri részről igen megbecsült, mint befolyásos gazda Alsótanyán és mindenkori mameluk. Veres képű, nagy, hosszú, száraz ember volt, lompos Haynau-bajusszal.” „Közgyűlésen gyakran felszólt, okosat is mondott, de mindig derűt keltett, mert igen cifrázta a szót. Szeretett nagy urakhoz dörgölni.”⁷²

Legnevezetesebb tette 1883. október 16-án esett meg. Ekkor látogatott el Ferenc József az ászóthalmi iskolához, s amikor onnan kilépett, „műsoron kívül” előugrott az akkor még fiatal Pálffy Antal, odapöndörödött a király elé, és a maga szakállára azt mondta neki:

– Fölségös uram, engöm nem állított ide sënki, én csak a nép nevébe bátorkodok szót szólni, hogy lögyön szíves még egy percre mögállni, és mögengedélyözni hűségös alattvalóinak, a szögedi magyar paraszti népnek, hogy itten ennek a tisztösségnek az emlékire, hogy a mái napon királyt láthattunk, ezön a helyön szobrot emelhessünk fölségödnek.”

„Mit értett ebből Ferenc Jóska, mit se, nem lehet tudni, de rábólíntott, s az attól fogva Királyhalomnak nevezett Átokházán csakugyan ott állt a Resicán öntött vas mellszobor, egész 1918-ig – írta Móra. – Akkor se a népfelség döntötte azonban le, hanem beleütött a ménkű, és kettérepesztette a fejét. Behozattam, és itt dugtuk el valahol a kultúrpalotában.”

Még mindig Móra jellemzését folytatom: „Nemzetközileg 1900-ban szónokolt az öreg Rupa (himlőhelyes arca miatt hívták így), amikor Desseffy püspök zarándoklatot vezetett Velencébe. Szent Gellért hamvainál Sarto pátriárka – a későbbi pápa – tartott istentiszteletet, s mikor utána megáldotta a híveket, Pálffy Tóni előugrott, meglengette a zarándokzástól a templom közepén, s biztosította Szent Gellértet is, meg a pátriárkát is a magyarok szeretetéről. Az ájtatoskodó tömeg elhűlve hallgatta a különös zarándokot, de utoljára csak megevviválta, ha egy szót se értett is belőle.”⁷³

A királynapok alkalmával – függetlenül az ászóthalmi hódolattól – Pálffy Antal megkapta Ferenc Józseftől az arany érdemkeresztet. A királyszobrot igen hamar, már 1884. május 28-án leleplezték. A Napló szerint a domaszéki tanyai kapitány olyan erős volt, hogy egyszer egy makrancos hároméves csikót ölébe kapott, és a szalmakazalhoz vágott. Ha díjbirkózók jöttek Szegedre, rendszerint kivitték őket Domaszékre, egy kis birokra. Tóni bácsi úgy vagdosta őket a homokra, mint a répát. Igaz, utána jól tartotta valamennyit étellel-itallal.

71. Szegedi Napló, 1907. nov. 19.

72. Madarassy L. 1935. 12. – Móra F. 1961. 194.

73. Móra F. 1961. 194.

Bálint Sándor idézte Herman Ottó domaszéki naplójából ezt: „Nagyon érdemes dolog volna valamely érintetlenebb tanyán egy évet eltölteni, s az életet apróra megfigyelni: ősi vonatkozású dolog akadna akárhány.” Bálint Sándor hozzátette: „Kár, hogy Herman csak a szándéknál maradt, tervezett műve Szeged akkori tanyavilágának klasszikus emléke lenne.”⁷⁴

Herman Ottó megörökítette a tanya alaprajzát a házrészek neveivel. Bálint Sándor háromszor is idézte, mert oly jelentősnek tartja ezt a Hermantól megörökített szokást: a melléképület ajtaján, belül, szögre akasztva, egy darab *lófarkat* talált, amelybe *fésű* volt belevágva; tehát nem csak tartó, hanem tisztogató eszköz is. Ez a szokás a 19. század elején még a köznemesek körében is eleven volt; mágikus célja: ha javas akár egyetlen szálára is ráimádkozott, a néphit szerint a beteg ló meggyógyult.⁷⁵

Herman Ottó a ház után leírta a környékét, a szérúskertet, a polyvás sárral tapasztott, fehérre meszelt vermet, a kunyhószerű polyvást, a ház alakú rakásban tárolt és tapasztással kímélt vályogot, távolabb a konyhakertet, legelőt. Szólt az állatállományról, a szekerről, följegyzett tájszavakat is. „A határ közelében – írta – áll a magas szélmalom, tova a szőlő és a szántóföld. Szóval a tanyás úr a maga földjén, és uralkodó a házában is. Valóságos király, akarata előtt meghajlik minden . . . Ez a helyzet fejleszti ki az alföldi tanyásgazdában az erős önérzetet, amely sokszor a gögig ér föl.”

Epilógus

Madarassy László kérésére Móra Ferenc Herman Ottó igazi szegedi jóemberét, Vőneki Pált is jellemezte. „Valamikor fekete, az én időmben már ősz, zömök kis ember volt, mindig fekete ruhában járt, csinos, tiszta öreg volt, kevés, de méltóságos beszédű. (Félegyházán *persónátus* embernek mondják az ilyet.) *Talicskásból* dolgozta fel magát, szerzett egy kis vagyont, bejutott a törvényhozásba, gazdasági ügyekben kiküldetéseket is kapott, s mint öreg druszántól, Kiss Ferenc ny. miniszteri tanácsostól tudom – főerdőtanácsosa volt az államnak, és fő ültetője Szeged erdeinek –, mindig szerényen és okosan viselte magát hivatalosan is. Egész életében 48-as volt, s az alsóvárosi népkör elnöki székéből nagy szolgálatokat tehetett Herman Ottónak.”⁷⁶

Temetésén Hermannak a függetlenségi párti képviselőségében utóda, Polczner Jenő búcsúztatta, de jelen volt Tömörkény István is. Herman Ottó 1904. március 1-én részvétlevelet küldött az alsóvárosi népkörnek. „Vőneki Pálban az Alföld színmagyarágának egyeteme, ebben függetlenségi párti eleme, erős oszlopa, valóságos minta magyar embert vesztett, én pedig elvesztettem azt, akivel sírig tartó hű barátság egyesített.” Levelét mint az alsóvárosi népkör tiszteletbeli elnöke írta alá.⁷⁷

1902 októberében Herman csak átutazott Szegeden, de 1904. november 20-án vendégként *Egyetem és nemzeti szellem* címmel előadott a Dugonics Társaság fölolvasó ülésén a városháza közgyűlési termében.⁷⁸ *Tudtommal ez volt utolsó szegedi látogatása.* Az egyre fokozódó nagyothallása napról napra nehezítette életét és közlekedését az emberekkel. A Somogyi-könyvtár kebelében kifejlődő városi múzeum ügyében Schaufuss Camillo természetrajzi gyűjteményének megítélésében a szegedi tanács kikérte

74. *Bálint S.* 1976. 251. – Bálint Sándor ezt Zákányszék kapcsán mondja el, holott Pálffy Antal domaszéki kapitány volt, és tanyája is domaszéki földön állott.

75. *Bálint S.* 1976. 251., 452., 2: 300. – Egyébként Bálint Sándor teljes mértékben kiaknáztta Herman műveinek szegedi adatait. Vö. *Gyuris Gy.* 1983. 53.

76. *Madarassy L.* 1935. 11–12. *Móra F.* 1961. 193–194.

77. *Szegedi Napló*, 1904. márc. 3.

78. *Banner J.* 1943. 91.

szakvéleményét.⁷⁹ Bálint Sándor Szegednek és Hermannak tudományos kapcsolatát mindkét oldalról termékenynek minősítette. *A szegedi nemzetben* egyrészt megállapította: „Szeged tárgyi népéletének tudományos vizsgálata Herman Ottó halászati kutatásaival kezdődik.” Másrészt úgy ítélte, hogy Hermannak a magyar halászat rendszerezéséhez „szegedi, tiszai tapasztalatai, élményei jelentős tanulságot szolgáltak”.⁸⁰

Tömörkény István az 1901. évi választásokról *Választók* címmel tárcát írt a Pesti Naplóba. Íme, egy érdekes részlete:

„A mostani választásra is bejött valahonnan a távol pusztaszélből egy öreg pásztorember, olyan nyolcvan esztendő körül való. Egész odáig kivert a szó, hogy választás lesz, az öreg ennél fogva megindult, beérkezett, és megállt a szavazatszedők előtt.

– Hát kire szavaz?

Gondolkodik az öreg egy darabot. – Hát a Hermányra – mondja.

A Hermány alatt Herman Ottót értette, aki jó régen, a nyolcvanas években volt a követ.

– Jaj – mondják az öregek –, arra nem lehet szavazni, mert most nem jelölt.

– Pedig – véli az öreg, birizgálva az állát – legutoljára is arra szavaztam.

– No, az régen lehetett. De most másra kell szavazni.

Integet a fejével a vén pásztor:

– Tudom, tudom. Tudom is, hogy kire. De körösztbe áll a neve az eszömbé, azér nem tudom kimondani. Mondják már, no! Maguk jobban tudják, bizonyosan. Az a nagy, magos, barna embör.

Hogy nem felelnek neki, szomorúan mondja:

– Ejnye, hejnye . . .

Már bizonyosnak látszott, ha az öreget szavazás nélkül eleresztik, abból nagy keserőség támad. Mit szólnának odakint a pusztán a többiek, a számadók, de akár a kisebbfajta nép is, ha úgy menne haza, dolgavégezetlen. Biztatni kezdik hát. Neveket mondanak előtte. De a fejét csóválja. Nem, azt mondja, azokra nem szavaz. Egyszer aztán hallja megint: Po . . . Po . . .

Az öreg figyelni kezd. Mintha mondaná: jól kezd. Hallja aztán tovább: Po . . . Polc . . .

Nagy örömmel belekiált:

– Az az no! No lássák! A Holczer Jani!

Megmosolyogták kissé, hogy Polczner Jenőt is két oldalról is elkeresztelte, azonban nem bánta.

– Nem ér az a beszéd sémmit – szólt büszkén. – A győzelöm a földolog.”⁸¹

1901. október 2-án Herman Ottó egykori választókerülete a függetlenségi párt jelöltjét, Polczner Jenőt választotta képviselőjéül.

*

Takáros kis kötet kerekednék ki, ha összegyűjtenénk Herman Ottó Szegedről szóló írásait, országgyűlési felszólalásait, cikkeit, szegediekkel folytatott levelezését.

*

Érdekességként szót érdemel, hogy Munkácsy Mihálynak a szegedi múzeumban őrzött *Honfoglalás* című képén – a szén- és a színvázlaton egyaránt – a földet hozó szláv paraszt modellje Herman Ottó volt.⁸²

79. *Fári I.* – *Kőhegyi M.* 1985.

80. *Bálint S.* 1976. 33., 430.

81. *Tömörkény I.* 1958. 135–136.

82. *Lambrecht K.* 1920. 142.

IRODALOM

- Ács T.*
1962. Kossuth Lajos, Herman Ottó és a szegedi iparospárt megalakításának kísérlete (1875). Párttörténeti Közlemények, 1962. 119–123.
- Bálint S.*
1976. A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete. 1. rész. = A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. 1974/75. 2. köt. Szeged
- Banner J.*
1943. A Dugonics-Társaság ötven éve. 1892–1942. Ötven titkári jelentés. Szerk. Banner János. Szeged
- Bartók B.*
1956. Bartók Béla válogatott írásai. Szerk. Szöllősy A. Bp.
- Erdődy G.*
1984. Herman Ottó és a társadalmi-nemzeti felemelkedés ügye. Bp.
- Fári I.–Kőhegyi M.*
1985. Herman Ottó szakvéleménye egy Szegednek felajánlott természettudományi gyűjteményről. = A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, Miskolc, 1985. 22–23. köt. 175–188.
- Gál F.*
1929. Főiskolai törekvések Szegeden. Szeged
- Gyuris Gy.*
1983. Mutató Bálint Sándor A szögedi nemzet című néprajzi munkájához. = A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Supplementum. Szeged
- Herman O.*
1876a. A mérges csók. Természettudományi Közlöny, 412–414.
- Herman O.*
1876b. A szegedi nagy napok. Vasárnapi Újság szept. 10. 579.
- Herman O.*
1877. Természetrájz – nemzeti szellem. Természettudományi Közlöny, 427.
- Herman O.-né,*
1985. Herman Ottóné turini naplója. = Somlyói Tóth T.: Diplomácia és emigráció „Kossuthiana”. Bp., 198–199.
- Kulinyi Zs.,*
1901. Szeged új kora. Szeged
- Lambrecht K.,*
1920. Az utolsó magyar polihisztor élete és kora. Bp.
- Madarassy L.,*
1935. Herman Ottó látogatása a szegedi Pálffy-tanyán. Móra Ferenc glosszáival. Bp. Kny. a Magyar Hírlap 1935. dec. 25-i számából.
- Mikszáth K.,*
1979. Összes művei. 74. köt. Bp.
- Móra F.,*
1961. Móra Ferenc levelesládája. Szerk. Madácsy László. Szeged
- Péter L.,*
1984. A Somogyi-könyvtár száz éve. Szerk. Péter László. Szeged
- Péter L.,*
1985. A krák. Élet és Irodalom, júl. 19.
- Sáfrán Gy.,*
1960. Herman Ottó és Kossuth Lajos. Magyar Tudomány
- Szabadfalvi J.,*
1977. Herman Ottó, a miskolci képviselő. = A Herman Ottó Múzeum Évkönyve. Miskolc, 16. köt. 133–149.
- Szegedi Napló.*
Tóth B.,
1895. Szájruj szájra. Bp.

- Tóth E.,
1984. Szeged város népképviselője az országgyűlésben 1860–1918. = Tanulmányok Csongrád megye történetéből. 8. köt. Szeged
- Tömörkény I.,
1958. Új bor idején. Bp.
- Tömörkény I.,
1959. Barlanglakók. Bp.

OTTO HERMAN UND SZEGED

(Auszug)

Die szegeder Verbindungen des letzten ungarischen Polyhistoren gestalteten sich über den Seilermeister Nándor Bakay heraus. Gemeinsam planten sie im Jahre 1875 die Gründung der Partei der Industriellen (Iparospárt), aber auf den Rat Kossuths sahen sie davon ab, nicht daß damit die Opposition gespalten wird. Gemeinsam initiierten sie die erste landesweite Industrieausstellung in Szeged. Auf den Rat von Kossuth wählte der 2. Wahlbezirk von Szeged im Jahre 1879 Herman als Vertreter für die Landesversammlung. Bis 1887, als die Regierungspartei sein Mandat zurückeroberte, besucht er Szeged und die großflächige Welt der Einzelgehöfte (tanyavilág), die „Alsótanya“ gennante Gegend, regelmässig.

Auch danach brach sein Kontakt zur Stadt nicht ab. Zum völkerkundlichen und volkssprachlichen Studiums des Hirtenlebens und der Fischerei, für seine über diese Dinge geschriebenen Bücher nahm er die Hilfe und die Angaben seiner Freunde in Szeged, in erster Linie von János Reizner, dem Geschichtsschreiber der Stadt und Direktor der Somogyi-Bibliothek und des Stadtmuseums, in Anspruch. Von István Tömörkény, dem ausgezeichneten Schriftsteller und Nachfolger Reizners bekam er auch Angaben. Er verweilte zu mehreren Gelegenheiten in der Stadt und auch in den Dörfern und Einzelgehöften ihrer Umgebung, so z.B. auch im berühmten Tápé. Besonders erinnerungswürdig ist sein Besuch im September 1899. Damals verbrachte er einige Tage beim Hauptmann der Einzelgehöfte von Domaszék, Antal Pálffy, auf dessen Einzelgehöft und fertigte über seine Beobachtungen Aufzeichnungen an. Diese veröffentlichte László Madarassy im Jahre 1935 und Ferenc Móra versah sie mit Erklärungen. Sándor Bálint nutzte in seiner völkerkundlichen Monografie mit dem Titel „Die szögeder Nation“ (A szögedi nemzet) die Angaben Hermans.

Herman hat auch in seinem vor der Landesversammlung im Jahre 1904 in Szeged gehaltenen Vortrag (sein letzter Besuch in Szeged) seine Stimme für eine dritte, in Szeged zu gründende Universität erhoben.

Das Modell für den die Erde bringenden slawischen Bauern auf der im szegeder Museum aufbewahrten Kohle- und Farbskizze mit dem Titel „Landerobertung“ (Honfoglalás) von Mihály Munkácsy war Ottó Herman.

Die Arbeit erörtert gründlich die Tätigkeit von Herman als szegeder Vertreter in der Landesversammlung und seine bei der völkerkundlichen Sammlung entstandenen örtlichen Kontakte.

László Péter